

Cijenjeni čitatelji,

Evo još nekoliko informacija o našem radu.

Dana 30. siječnja 2002. održali smo skupštinu na kojoj je dogovoreno da svi u Upravnom odboru, Nadzornom odboru i Stegovnom povjerenstvu, kao i predsjednica i dopredsjednica, zadrže još jedan mandat.

Dana 27. veljače prof. psiholog Nada Lovrić održala je predavanje u Karlovcu.

Dana 9. veljače na prvom programu Hrvatskoga radija u emisiji *Zašto tako* sudjelovale su mr. sc. Suzana Jelčić- Jakšić, predsjednica Hrvatske udruge za pomoć osobama koje mučaju, Hinko Freund, prof. logoped, Jadranka Bjelica i ja, predsjednica Udruge.

Dana 19. veljače održan je sastanak Hrvatskoga knjižničarskog društva, radne skupine za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama. Sastanak je vodila predsjednica dipl. knjižničar Dunja Marija Gabrijel. Uime naše Udruge pribivale smo prof. logoped Gordana Baričević i ja. Dogovarali smo se oko organiziranja igraonica u narodnim knjižnicama za djecu koja imaju poteškoće čitanja i pisanja. Stručni skup je organiziralo Hrvatsko čitateljsko društvo Rijeka, 25. i 26. ožujka. Na skupu je sudjelovala Gordana Baričević.

Dipl. knjižničar Jadranka Slobodanac uime Nacionalne sveučilišne knjižnice poslala je inicijalni poziv narodnim knjižnicama u cijeloj Hrvatskoj. Zainteresiranih za takve igraonice bilo je najviše iz Zagreba i iz devet gradova iz cijele Hrvatske. Kako se ovakva igraonica ne može odvijati u knjižnicama bez stručnog nadzora i suradnje s logopedima, Hrvatska udruga za disleksiju, Hrvatsko knjižničarsko društvo i Nacionalna sveučilišna knjižnica organizirali su jednodnevni seminar 6. svibnja. Cilj seminara je uputiti knjižničare kako prepoznati djecu s poteškoćama čitanja i pisanja i ostvariti izravan kontakt s logopedima u njihovoj sredini. U materijalima koje su sudionici dobili bio je interaktivni priručnik *Disleksija, disgrafija i slične teškoće čitanja, pisanja i učenja*. To su naše web stranice na internetu (www.hud.hr) Odaziv seminaru je bio zadovoljavajući.

Dana 12. svibnja na Hrvatskom radiju prvog programa opet u emisiji *Zašto tako* mr. sc. Suzana Jelčić-Jakšić, prof. logoped Željka Butorac, voditeljica aktiva logopeda za OŠ Zagreba, i ja, predsjednica udruge. Emisija je pokušala odgovoriti na pitanja: koliko je djece u našim školama koje imaju govorni poremećaj ili poteškoće čitanja i pisanja, znaju li to njihovi nastavnici i kako im pomažu, kako na to reagira njihova sredina, što poduzimaju roditelji, ima li dovoljno logopeda u nas i gdje su?

Dana 12. svibnja održano je Savjetovanje u KIC-u; na kojem smo mogli čuti predavanje prof. logoped Ines Galić- Jušić Devisova metoda- kao jedan od terapijskih pristupa u ublažavanju disleksije - *Što tu stvarno pomaže?* i prof. psiholog Nada Lovrić, prijevod videosnimke *Disleksija, iz programa BBC-a*. U stanci Fo Ma (tel. 01 3631-570) i Golden marketing (tel. 01 4839- 567) nudili su svoje knjige.

Aktivnosti koje smo započeli s narodnim knjižnicama rezultirale su zanimljivom izložbom knjiga o disleksiji i disgrafiji, radnih listova i didaktičkog materijala koje koriste logopedi u radu s djecom s poteškoćama čitanja i pisanja. Izložba je otvorena 6. lipnja u narodnoj knjižnici Marin Držić, Držićeva 10.

Dana 27. lipnja održava se u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici seminar za knjižničare školskih knjižnica. Cilj nam je organizirati igraonice u školskim knjižnicama za djecu s poteškoćama čitanja i pisanja

Stanislava Leljak - Turžanski, predsjednica

O disleksiji na aktivu I. i II. razreda u Karlovcu

Dana 27. veljače 2002. u Karlovcu u Logopedskom punktu karlovačkoga Centra za odgoj i obrazovanje djece i mladeži održano je savjetovanje u okviru aktiva učitelja I. i II. razreda iz sedam osnovnih škola na temu: Neka strana i naša iskustva u radu s djecom sa specifičnim teškoćama čitanja i pisanja, uz projekciju priloga "Disleksija" iz programa BBC-a. HUD je sudionicima osigurao relevantne materijale. Prof. Vasiljka Dragosavljević, prof. logoped upoznala je sudionike s nedavno objavljenom knjigom "Dar disleksije" Ronalda D. Davisa i "Matematika bez suza" prof. Mahesha C. Sharma koje promoviraju pozitivno gledanje na probleme disleksije i diskalkulije te pružaju mnoštvo praktičnih vježba i savjeta.

Prof. Jadranka Cimeša, pedagoginja u Centru zajedno sa logopedima Centra upoznala je sudionike aktiva da je već prošle godine pokrenuto ispitivanje u sedam karlovačkih škola. Putem ankete pomaže se rano otkrivanje djece s eventualnim teškoćama tipa disleksija i disgrafija te diskalkulija.

Općenito je na savjetovanju ukazano na

a) dramatično malen broj logopeda u gradu Karlovcu koji bi radili s djecom s teškoćama čitanja i pisanja, te računanja

b) potrebu suradnje između logopeda, učitelja i stručnih služba u OŠ Karlovcu

c) iako su elementi prevencije i rada zajamčeni zakonom, provedba je uvijek upitna. Kao glavni preduvjet provedbe nameće se nužnost sustavne edukacije učitelja u djelokrugu Zavoda za školstvo, tj. stručnih savjetnika

d) potrebu da se uspori opismenjavanje u prvim razredima OŠ.

U Večernjem listu od 1. ožujka 2002. u Karlovačkom izdanju izašao je osvrt na savjetovanje pod naslovom "Zbog čitanja u zatvor". Iako je naslov bombastičan, sadržaj izvještaja je vrlo dobar i apelira se na provedbu svih zaključaka savjetovanja.

Kratki prikaz video zapisa.

Disleksija iz programa BBC

Disleksija je kompliciran problem a ovaj video zapis na uspješan način demonstrira kako se ona manifestira kod ljudi svih dobi. On jasno pokazuje poniženja i teškoće koje proživljavaju mlade osobe i odrasli jer nisu bili dijagnosticirani na vrijeme; samim time nije im bila pružena adekvatna pomoć.

Dislektičari koje vidimo u prilogu, na svoj su nam način uspjeli dočarati svoj problem. Doprinos tih ljudi iz širokih slojeva omogućuje gledatelju da se identificira s problemom.

Jasno se može uočiti i zabrinutost učitelja pa se nameće pitanje edukacije svih učitelja kao bitan problem i realan zahtjev. Dislektičari imaju sva ljudska prava na odgovarajuću pomoć a to jasno pokazuje prilog. Video snimka je napravljena u Engleskoj prije zakona o školstvu iz 1993. i zakona o privatnoj praksi. To ipak mnogo ne smeta jer su problemi s kojima su suočeni roditelji još uvijek jednako aktualni jer nema brze i adekvatne pomoći.

Premda se u prilogu pokazuju neki specifični postupci unutar specifične edukacije, postoji niz sličnosti rada u svim zemljama.

Tvrdnja koju čujemo u prilogu je da 45% populacije zatvorenika je dislektično, možda podliježe kritici i traži raspravu. Znanstvena rasprava bi mogla uroditi pokretanjem akcije kako bi se zaista smanjio broj dislektičara u zatvorima tako što ćemo unaprijediti ranu dijagnostiku i odgovarajuću pomoć u školama.

Svi učitelji i studenti na pedagoškim školama trebali bi vidjeti ovaj video zapis. On nas sve upozorava da je uspjeh prikazanih slučajeva djece i odraslih ovisio o ljudima kojima su bili okruženi i čije je znanje ili neznanje o problemu bilo odlučujuće u razvoju tih dislektičnih osoba.

Nada Lovrić, prof. psiholog

Zahvaljujući gospodinu Hadžiselimoviću ovaj put Bilten ima veći broj stranica.

Dževdet Hadžiselimović

SPREMNOST ZA UČENJE ČITANJA*

"Kada ću ja čitati?" upita Jim.

"Uskoro", reče učiteljica.

"Ali kada?" reče Jim.

"Ti znaš što znače znakovi u našoj sobi", reče učiteljica.

"Da", reče Jim.

"Možeš pročitati svoje ime", reče učiteljica.

"Ali to nije pravo čitanje", reče Jim.

"Ne brini", učiteljica će na to,

"Nema potrebe za žurbom. Čitat ćeš kad budeš spreman."

"Ali kad ću biti spreman?" upita Jim.

"Zapravo postaješ spreman cijelo ovo vrijeme", reče ona.

Cohen, M., "When will I read?"

U razgovoru između Jima i učiteljice otvara se problem spremnosti za školu u svoj njegovoj složenosti. Prije svega da spremnost za školu nije statičko, dostignuto stanje, nego niz stalnih progresivnih promjena, to je proces. Spremnost nije apstraktan pojam, povezana je s nečim, odnosno ona je uvijek spremnost za nešto, u ovom slučaju za učenje čitanja. Zatim, početkom škole neko dijete nije podjednako spremno za sve zadatke koji ga u školi očekuju. Jim je spreman za neke aktivnosti i zadatke u svezi s učenjem čitanja, a za neke tek postaje spreman. Njegovo zanimanje za neke aktivnosti indikator je nadolazeće spremnosti, odnosno ono istovremeno pomaže da se

spremnost lakše postigne. K tome Jim posjeduje u izvjesnoj mjeri ono što se zove metakognitivno znanje o čitanju, naime što je u stvari čitanje i čemu ono služi. Zanimanje za čitanje i metakognitivno znanje o čitanju prožimaju se uzajamno i snažni su motivi koji održavaju povoljan kontakt Jima s čitanjem. Čitanje se na neki način nastavlja, odnosno tek će uslijediti. I na kraju, cijeli je proces pedagoški osjetljiv i njime vješto upravlja učiteljica, ona ne požuruje Jima. Taj se proces u stvari može lako narušiti i pokvariti nekom neprimjerenom grubošću ili površnošću. Današnje škole su, nažalost, pune djece koja imaju poteškoća u čitanju i prema njemu osjećaju manju ili veću odbojnost. Jim je savladao tzv. predčitačke vještine i sve je spremniji za naredni ozbiljan korak: stvarno učenje čitanja. Jednoga dana on bi, a to je dugoročni cilj, mogao dobro čitati, uživati u čitanju i voljeti ga.

Mirna je povučena, tiha djevojčica. Premda ima šest godina i osam mjeseci, teško joj ide skoro sve što se radi u školi. Spora je, dugo traži bilježnicu ili pribor u torbi. Piše sporo i s velikim naporom, neki su joj znakovi kao u ogledalu, a ono što je napisala često briše. Ne može izdvojiti početni glas neke riječi i pri tome katkad zaplače. Na odmoru je vedrija, ali pretežno gleda kako se djeca igraju. Jedva čeka odlazak kući, brzo sve nagura u torbu i žuri, skoro trčeći kući.

Za razliku od Jima, koji je uglavnom spreman za školu i otvoren je prema novom značajnom iskustvu učenja čitanja (a vjerojatno i prema drugim značajnim zadacima i aktivnostima u školi), Mirna je vrlo udaljena od uspješnog susreta s čitanjem, najvažnijeg zadatka početka školovanja. Naprotiv, do uspješnog susreta vjerojatno i neće doći, jer ona u svezi s čitanjem već doživljava prve neuspjehe i neugodnosti. Nedostaju joj potrebne socijalne vještine za život u grupi, pisanje je zamara, nesigurna je i nesretna. Mnogo bi joj bolje odgovarao neki ležerniji kompenzacijski program predškolske ustanove. Poslije nekoliko mjeseci sve bi to u školi išlo nešto lakše, a izgledi za uspješan početak bi porasli.

Naša dva primjera nisu baš najudaljeniji slučajevi spremnosti, odnosno nespremnosti za školu, ali recimo da su tipični. Cijeli razred pruža znatno šarolikiju sliku, pa je rad učitelja na početku osnovnog školovanja jedan od najsloženijih poslova. Škola je kao institucija u odnosu na te kompleksne zadatke uglavnom neuspješna, budući da je

* Ovaj je tekst modifikacija dijela opširnijeg teksta objavljenog u: Test spremnosti za školu – priručnik, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Rijeci, Rijeka, 1999.

poprilično inertna i kruta, i u svijetu i kod nas. Margaret Donaldson upozorava: "Općenito je priznato da u trenutku polaska u školu postoji dubok jaz između djece koja su najviše pripremljena za školsko učenje i one koja su najmanje pripremljena. Zato se postavlja pitanje kako da se taj jaz što prije otkloni, jer će se, ako se to ne učini dovoljno brzo, još više produbiti" (Donaldson, 1982, str. 85).

Individualne razlike same po sebi ne bi nas trebale brinuti, jer su osnovna životna činjenica i normalna činjenica svake odgojno-obrazovne grupe. Nažalost, nije tako. Škola se kao institucija vrlo teško nosi s pojavom individualnih razlika. Ne uspijeva to zadovoljavajuće riješiti ni u slučaju početka školovanja i spremnosti djece za školu. Mnoga djeca dolaze manje ili više nespremna za školu, a neka od njih završavaju na stazi dugotrajnoga neuspjeha i svojevrsnoga stradanja.

***

Premda bi ovdje valjalo izložiti brojne aspekte složene pojave (ne)spremnosti za školu, mi ćemo se, nakon osnovne definicije spremnosti za školu, usredotočiti na pojavu (ne)spremnosti za početno čitanje.

Spremnost za školu definirali bismo kao dinamičku i manje ili više uravnoteženu kombinaciju tjelesnih, (meta)kognitivnih, emocionalnih i socijalnih razvojnih obilježja djeteta, koja mu omogućuje da se manje ili više uspješno sučeli s programskim zahtjevima (početnog) školovanja i složenosti školskoga života. Slična bi, donekle modificirana, mogla biti i definicija spremnosti za učenje čitanja. Uostalom, na engleskom govornom području spremnost za učenje čitanja (reading readiness) je toliko značajna da ja gotovo sinonim spremnosti za školu.

Kad kažemo manje ili više uravnotežena kombinacija obilježja to implicira da nerijetko srećemo disharmoničan ili neuravnotežen razvoj djeteta u određenom trenutku, pa tako zamjećujemo i sliku njegove (ne)spremnosti za školu. Primjerice, znatno mlađe nadareno dijete može biti intelektualno spremno za školu, ali čuvstveno i tjelesno nespremno. Dijete koje živi u razvojno nepovoljnoj okolini može biti tjelesno, pa i intelektualno spremno, ali nespremno na čuvstveno-socijalnom planu. Dijete slabog tjelesnog zdravlja može biti intelektualno, socijalno i čuvstveno spremno za školu, ali je njegova tjelesna spremnost upitna. Napokon, neko dijete može biti spremno za većinu drugih zahtjeva početnog školovanja, a pokazivati izrazite poteškoće u usvajanju vještine čitanja (i pisanja).

Govoreći o djeci nespremnoj za školu, posebice nespremnoj za učenje čitanja, M. Donaldson upućuje na vrlo oskudnu refleksivnu svijest o govoru kod takve djece, premda ga ona svakodnevno koriste. Isto tako ta djeca ne znaju što je zapravo ona aktivnost koju nazivamo čitanjem. Ni nakon tri - četiri mjeseca provedena u školi neka djeca ne znaju kako poštar zna u koju će kuću donijeti pismo ni što otac zapravo radi kada drži novine ispred sebe. U pripremanju za školu djeca bi morala postati svjesnija svoga govora: da je govor nešto što godinama proizvode, da je sastavljen od riječi, da su znaci na papiru pisana verzija tog govora, da je takva pisana verzija životno vrlo značajna itd. Jednostavno djeca bi dolaskom u školu morala znati smisao i svrhu onoga što će svakodnevno učiti i raditi. M. Donaldson očekuje da će dobro učenje čitanja započinjati sa znatno većom osvješćenošću djece ne samo o jeziku, kao o simboličkom sustavu, nego i o ostalim kognitivnim procesima (Donaldson, 1982.).

Naveli smo ova stajališta M. Donaldson, jer ilustriraju na primjeru govora i čitanja koliko su značajna metakognitivna znanja kod pripremanja djece za školu, a posebice za učenje čitanja. S druge strane, u središtu suvremenih napora da se dijete uspješnije pripremi za susret s čitanjem jesu nastojanja na tzv. predčitačkim vještinama, koje su u stvari osvješćivanje strukture i korespondencije izgovorenoga i napisanoga.

U vrlo čitljivom i na stanoviti način izazovnom, ali i dobrodošlom, priručniku M. Čudine-Obradović "Igram do čitanja" dobivamo mnogo uputa, obavijesti i materijala pomoću kojih roditelji i odgojitelji mogu razvijati spremnost za čitanje vježbajući predčitačke vještine, ali učeći i metakognitivna znanja o čitanju. "Kako roditelji, odgojitelji i učitelji postižu kvalitetno okruženje za razvoj predčitačkih vještina? Oni daju primjer korišćenja i odašiljanja pisanih obavijesti, uživanja u pričama i zanimljivostima o kojima čitaju u pisanim tekstovima, organiziraju čitačko ozračje, te svakodnevno čitaju djetetu i s djetetom. Zatim, oni postupno uključuju dijete u jednostavne aktivnosti primanja i odašiljanja obavijesti, omogućuju mu sve složeniji uvid u smisao i značenje pisanog teksta i organiziraju aktivnosti i igre koje u djetetu osvješćuju strukturu govora i pisanog jezika" (Čudina-Obradović, 1995, str. 32).

Uspješno ovladavanje vještinom čitanja najvažniji je obrazovni zadatak osnovnog školovanja. Čitanje je zapravo instrument koji je stalno u upotrebi pri učenju tijekom školovanja i kasnije u životu. Na jednoj je strani, dakle, izuzetno značenje čitanja, koje je teško jednostavno izreći, a na drugoj izuzetna složenost i osjetljivost fenomena čitanja. Taj je fenomen još uvijek tvrd orah za znanost, unatoč tisućama istraživanja, pa o čitanju, učenju čitanja i poteškoćama čitanja još nema dovoljno pouzdanih spoznaja. Čini se ipak da istraživači sužuju prostor nesigurnosti i nagađanja upućujući na neke čimbenike, uvjete i uzroke kao uporišta na koje bi se metodika učenja čitanja oslanjala s više vjerojatnosti u uspjeh. Jedno je od takvih uporišta i jasnija orijentacija što činiti u uspješnijem razvijanju spremnosti djeteta za čitanje. Koliko su to pouzdane spoznaje, pokazat će vjerojatno tek promjene vrlo nepovoljnog stanja. Naime, poteškoće u čitanju imaju na stanovit način "epidemijske" značajke širom svijeta: uz poteškoće koje mnoga djeca imaju u čitanju, razumljivo je da malo čitaju, ne služeći se čitanjem kao nužnim instrumentom, ne uživaju u čitanju i, na kraju, trpe dugoročne nepovoljne posljedice zbog toga (usp. Hadžiselimović, 1984.a).

Pogledajmo, na nekoliko primjera, što se nudi kao suvremeno u poboljšanju spremnosti djece za učenje čitanja.

Durkin, npr. preporučuje rad na vještinama koje pospješuju spremnost za čitanje, a istovremeno su inkorporirane u opće ciljeve programa za poticanje predškolske djece (prema Leu i Kinzer, 1987.):

- poticati dječju želju za učenjem čitanja;
- pomagati im da u određenoj mjeri shvate što je to čitanje i što je to učenje čitanja;
- poticati ih da nauče orijentaciju "s lijeva na desno" i "odozgo prema dolje";
- naučiti ih značenje pojma riječ i koja je funkcija prostora između riječi;
- naučiti ih značenje pojmova koji se koriste u učenju čitanja;
- poticati ih da vizualno razlikuju slova i riječi te da, ako pokazuju zanimanje, imenuju slova

Između čimbenika spremnosti za čitanje Leu i Kinzer u svom standardnom priručniku o uspješnom učenju čitanja u osnovnoj školi izdvajaju što bogatije iskustvo djeteta s govorom (govor, pisani jezik, rječnik, čitanje priča, razgovori, objašnjenja, metakognitivna znanja itd.). Od perceptivnih čimbenika posebno izdvajaju razvoj vizualne i auditivne percepcije (točnost, razlikovanje, prepoznavanje i identifikiranje). Posebni se značaj posvećuje audio-vizualnoj integraciji, učeći da se govorni jezik može predočiti u simboličkom obliku, da je svrha čitanja razumijevanje poruke te da su slova i glasovi povezani i sl. Vrlo su značajni i kognitivni faktori, pa bi, u što više prilika i situacija, trebalo što bolje ovladati vremenskim i prostornim odnosima, brojanjem, klasificiranjem, korespondencijom

jedan prema jedan, serijacijom i konzervacijom. Budući da se najveći dio predčitačkih vještina i znanja potiče u obitelji, najveći se značaj pridaje kvalitetnoj obiteljskoj i kućnoj sredini. Prema ovim autorima rani čitači živjeli su u obiteljima u kojima su roditelji: a) mnogo razgovarali sa svojom djecom; b) nalazili dovoljno vremena da odgovaraju na pitanja koja su djeca postavljala; c) stvarali situacije u kojima djeca pitaju "što je to ...", "što znači riječ ...". Poticanje spremnosti za čitanje zbiva se i manje direktno. U tom su smislu značajna ova obilježja života u roditeljskom domu:

- pažnja i vrijednost koju odrasli pridaju pismenosti i kulturi;
- vrijeme koje odrasli kao modeli provode u čitanju;
- mnoštvo materijala za čitanje u kući;
- mnoštvo aktivnosti i igara u kojima su osnova govorni i pisani jezik;
- pristupačnost materijala za čitanje djetetu.

U svezi s tim citiraju i mišljenje američke Komisije za čitanje: "Roditelji igraju ulogu neprocjenjivog značaja u stvaranju temelja za učenje čitanja. Roditelji neformalno podučavaju djecu o čitanju i pisanju čitajući im naglas, diskutirajući s njima o pričama i doživljajima, ohrabrujući ih da nauče slova i riječi te učeći ih o svijetu oko njih. Ovakvo postupanje priprema djecu za uspješno čitanje." (Leu i Kinzer, 1987, str. 81).

Na kraju, ovi autori ne zanemaruju ni afektivne čimbenike koji mogu pratiti razvoj predčitačkih vještina i/ili samo čitanje, pa smatraju da djeca trebaju primiti i metakognitivna znanja o naporu koji je ponekad potreban pri učenju ili o neugodi koja se povremeno javlja u radu. Ključnim drže jačanje motivacije za čitanjem i stvaranje uvjeta da djeca pristupaju učenju čitanja s osjećajem da je to uzbudljivo, a taj je osjećaj mogao nastati pri čitanju uzbudljivih priča kod kuće (Leu i Kinzer, 1987.).

Sally Smith je i prije tridesetak godina bila svjesna kompleksnosti poticanja spremnosti za čitanje. Prema njoj da bi dijete bilo spremno za čitanje i počelo čitati, potrebno je da integrira niz simultanih procesa, kako bi dekodiralo i shvatilo ono što je napisano. Zato je razvila pristup koji se usmjerava na istraživanje i razvoj komunikacije u svim područjima: pokret, mima, ples, ritam, likovni, usmeni i pisani izraz. Čitanje je prema njoj vrlo strukturirana aktivnost, a pridonosi mu usklađeni razvoj niza temeljnih sposobnosti. Iz vrlo detaljnoga prikaza ovih funkcija izdvojit ćemo manji dio onoga što je uputno poticati (prema Cohen, 1979.):

- na perceptivnom području: sposobnost da se promatra ili sluša te razlikuje ono što se vidjelo ili čulo, nastojanje da se zapamti ono što se vidjelo ili čulo, odnosno da se zapamti u zadanom redosljedu; razumijevanje značenja onoga što se vidjelo ili čulo;
- prostorni odnosi: orijentacija s lijeva na desno, razlikovanje lijevo-desno, koordinacija oko-ruka, prostorno rezoniranje;
- na području simboličkoga i verbalnoga: rječnik, razumijevanje i zapamćivanje pojmova, verbalno rezoniranje, prepoznavanje specifičnosti stvari i simbola, razumijevanje da neka struktura simbola ili glasova predočava neke stvari ili misli, selekcioniranje i klasificiranje informacija, razlikovanje onoga što je prisutno od onoga što je odsutno, razlikovanje dijelova i cjeline, raščlamba cjeline na dijelove, razumijevanje redosljeda

(malo-veliko-najveće, početak-sredina-kraj i sl.);

- određeni stupanj samokontrole i pažnje.

U svome priručniku za razvoj predčitačkih vještina Mira Čudina-Obradović detaljno upućuje roditelje i odgojitelje i preporučuje im da planiraju dovoljno vremena kako bi spremnost za čitanje optimalno razvili kod najvećeg broja djece. No taj je priručnik vrlo koristan i za onu djecu koja su već u školi, a imaju poteškoća u čitanju.

Razvoj spremnosti za čitanje može zapravo započeti između druge i treće godine života. Da iz pisanoga teksta proizlazi neka poruka, dijete počinje osvješćivati negdje u to vrijeme. Ta se svijest javlja ako su pisane poruke u njegovoj neposrednoj blizini. Između 4. i 5. godine dijete počinje biti svjesno razlika među slovima, usvaja specifični rječnik (slovo, riječ, točka i sl.), počinje naslućivati glasovnu strukturu riječi prepoznavanjem rime i prvog glasa u riječi. Slijedi zamjećivanje glasovne strukture riječi između 5. i 6. godine. Dijete je spremno za igre glasovne raščlamba riječi na glasove, što je kasnije dobra osnova za razvoj čitačkih vještina. Između 6. i 7. godine veći broj djece uspostavlja znanje o korespondenciji glasova i slova. To grafo-foničko znanje je znak da je spremnost za čitanje optimalna. U 7. i 8. godini slijedi primjena abecednoga načela kao osnovna čitačka vještina, potom jača automatizacija dekodiranja, da bi se kasnije puna pozornost obratila na razumijevanje značenja poruke.

Ovo je kratka skica uobičajenoga slijeda, a individualne se varijacije podrazumijevaju. Tako zapravo rad na uspješnom čitanju počinje već u trećoj godini života djeteta. No neka djeca pokazuju poteškoće u razvoju predčitačkih vještina, što mogu biti rani znaci budućih poteškoća u čitanju. Ova djeca imaju poteškoća u obradi vidnih i slušnih podataka, u glasovnoj raščlambi riječi, teško postižu fonemsku osvješćenost itd. Sekundarne emocionalne poteškoće još ih više udaljavaju od razvoja predčitačkih vještina, a posebice fonemskoga osvješćivanja.

Gdje se može odvijati delikatan rad na razvoju predčitačkih vještina? U obitelji i predškolskoj ustanovi, ako se potruže da stvore kvalitetnu okolinu za to. A priručnik M. Čudine-Obradović pruža dio materijala i upute kako se to čini (Čudina-Obradović, 1995.).

Istraživanja čitanja i čimbenika njegove uspješnosti, koje u nas sustavno provodi S. Kolić-Vehovec, podržavaju dobrim dijelom ono što smo do sada iznijeli o poticanju spremnosti za čitanje. Polazeći od toga da vještinu čitanja čine dvije osnovne komponente - dekodiranje i razumijevanje - ona istražuje interakcije i doprinose raznih kognitivnih i afektivnih čimbenika, koji mogu pospješiti, ali i ometati razvoj predčitačkih i čitačkih vještina. Kao čimbenike koji bitno pomažu dekodiranje ona, između ostalih, navodi vizualnu i auditivnu diskriminaciju te fonemsku osvješćenost. Posebno bitnim za razumijevanje ona drži semantičko kodiranje (kao pristup rječniku u semantičkom pamćenju) te modeliranje značenja teksta u cjelini. Za oba je ova čimbenika bitna veličina, odnosno bogatstvo rječnika. Za razumijevanje je bitan i kapacitet kratkoročnoga pamćenja te brzina dekodiranja, koja omogućuje učinak kratkoročnoga pamćenja na razumijevanje. Ova autorica oprezno upućuje na praktične implikacije. Kod loših čitača i čitača početnika posebno valja vježbati fonemsko osvješćivanje (razlikovanje glasova, glasovna analiza i sinteza) te poticati razvoj rječnika (govorne vježbe, razgovor, čitanje priča, objašnjavanje nepoznatih riječi i sl.) (Kolić-Vehovec, 1994.).

Istražujući posebno fenomen fonemske osvješćenosti - kao svjesnosti da su riječi sastavljene od fonema - ista autorica smatra da se njeni začetci javljaju u četvrtoj godini i da se razvija od svjesnosti o dužini riječi, preko svijesti o slogovima do percepcije fonema. Odnos je između fonemske osvješćenosti i učenja čitanja dvosmjernan: fonemska osvješćenost preduvjet je za učenje čitanja, a učenje čitanja pomaže daljnjem razvoju fonemske osvješćenosti (Kolić-Vehovec, 1992.).

Odustali smo od toga da posebno obrazložimo značenje čitanja za današnjeg čovjeka ili za dijete, koje ga formalno uči svojim dolaskom u školu. Ta je značajnost, bar se tako čini, jasna i neupitna svima. No budući da sve počinje znatno ranije, da rad na razvoju spremnosti za čitanje očekujemo od ogromnog broja roditelja, te da su orijentiri koje nam je posredovala znanost - danas donekle uočljiviji i bolje postavljeni - ipak još uvijek nedovoljno sigurni i pouzdani vodiči, cjelokupan rad na razvoju spremnosti za čitanje treba biti prožet promišljenošću, oprezom, taktom i vedrinom. Ta načela uostalom vrijede i za rad s nešto starijom djecom, kad "počinju" učiti čitati u osnovnoj školi. Poslušajmo još jednom M. Čudinu-Obradović što kaže o značaju kvalitetne okoline u kojoj se potiče spremnost za učenje čitanja: "O tome jesu li roditelji i odgojitelji djeteta osigurali takvo okruženje ovisit će djetetova uspješnost u početnom čitanju, njegova vještina čitanja u odrasloj dobi, te koliko će mu čitanje cijelog života biti izvor znanja i užitka." (Čudina-Obradović, 1995, str. 32).

Literatura:

- Cohen, M. (1977.). *When Will I Read?* Wm. Morow, New York.
- Cohen, R. (1979.). *L'apprendimento precoce della lettura: A sei anni è già troppo tardi?* Armando, Roma.
- Čudina-Obradović, M. (1995.). *Igrom do čitanja*. Školska knjiga, Zagreb.
- Donaldson, M. (1982.). *Um deteta*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Hadžiselimović, DZ. (1984.). *Otkrivanje poremećaja u čitanju*, Školska knjiga, Zagreb.
- Kolić-Vehovec, S. (1992.). Fonemska svjesnost i čitanje. *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 1, 83-86.
- Kolić-Vehovec, S. (1994.). Kognitivni čimbenici vještine čitanja. *Godišnjak Zavoda za psihologiju u Rijeci*, 3, 115-130.
- Leu, D. J., Kinzer, C. K. (1987.). *Effective Reading Instruction in the Elementary Grades*. Merrill Publishing Company, Columbus.

Novosti iz European Dyslexia Association

EDA je u 2002. godini započela novu akciju E D A projekti - Istok Zapad

Prvi dio: Rizična djeca - rano prepoznavanje i intervencija. Cilj akcije je da se ujedine europske zemlje u suradnji unutar projekata ranog otkrivanja i intervencije u radu s djecom sa specifičnim teškoćama čitanja i pisanja i s djecom koja pokazuju znakove o mogućem postojanju tih teškoća.

EDA je svim članicama udruge poslala i upitnik "The Rights of Dyslexic Children" kako bi dobila potpunu sliku situacije što se tiče prava djece s disleksijom u raznim državama Europe.

Kad sam dobila u ruke upitnik od EDA-e o pravima dislektične djece, sjetila sam se prekrasnog odlomka iz govora Dalaj Lame "O ljudskim pravima i univerzalnoj odgovornosti":

"Moramo razmišljati globalno jer se djelovanje jedne zemlje osjeća daleko izvan njezinih granica. Prihvatanje općih standarda ljudskih prava zacrtanih u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima kao i u odgovarajućim međunarodnim konvencijama od presudne je važnosti u današnjem svijetu koji postaje sve manjim. Poštivanje temeljnih ljudskih prava ne bi trebalo biti ideal koji treba dostići, nego potreban temelj svakoga ljudskog društva. Kad tražimo toliko nam draga prava i slobode, trebali bismo ujedno biti svjesni svojih odgovornosti. Ali prihvatimo da i drugi imaju jednako pravo na mir i sreću kao i mi sami, nemamo li i odgovornost pomoći onima kojima je to potrebno?

Opće načelo jednakosti svih ljudi mora imati prednost.

Razvijamo li brižnost za druge, sretni ćemo biti i mi i drugi. Bez obzira na to je li posrijedi naša obitelj ili obitelj naroda cijelog svijeta, uzmemo li brigu za druge kao temelj svog ponašanja, uspjeh ćemo u zajedničkom naporu. Većina dobrih i blagotvornih djela na ovome svijetu temelje se na brizi za druge. Suprotno od toga je također istina. Kad se u svakom pogledu brinemo za sebe više nego za druge, stvaramo različite vrste patnje i sebi i svima oko nas." Mislim da nam je to svima dobro upozorenje i zato moramo pažljivo proučiti upitnik od EDA- e i prosljediti njegove zahtjeve.

Pitanja ovog upitnika o pravima dislektične djece mogu se podijeliti u dvije skupine:

- koja su prava dislektične djece zajamčena zakonom
- koja su im prava zajamčena u osnovnim i srednjim školama

Pitanja su usmjerena na to da se uoči

- je li naš sustav školovanja centraliziran
- je li naša zemlja potpisala konvenciju o pravima djeteta iz 1989 g .
- jesu li sa sadržajem upoznate relevantne institucije, učitelji, roditelji
- prepoznaju li se u našoj zemlji te teškoće (tipa disleksija i disgrafija)
- postoje li zakoni ili podzakonski akti u kojima se štite djeca s disleksijom i disgrafijom i diskalkulijom i je li to opće prihvaćeno pravilo.

Postavljeno je i pitanje kojim se ustanovama ili osobama može obratiti pojedinac za pomoć.

Što se tiče prava dislektične djece u školama, odgovore traže pitanja:

- mora li dislektično dijete čitati glasno u razredu
- dobiva li lošije ocjene za ružan rukopis
- dobiva li lošije ocjene radi slabog sastavka
- može li koristiti kompjutor ili pisači stroj kako bi izbjeglo pogreške i slabost rukopisa
- može li odgovarati usmeno umjesto pismenog rada
- dopuštaju li mu provjeriti kako se točno piše riječ u rječniku
- može li se koristiti snimljenim pitanjima na magnetofonu za ispit, umjesto da čita pitanja na testu
- dopuštaju li mu da mu se čitaju pitanja
- dopuštaju li mu produženo rješavanje testova (kada može rješavati).

Ako je obvezno učenje više stranih jezika:

- je li njemu dopušteno izabrati samo jedan jezik
- temelje li se ocjene za strani jezik samo na pisanim ispitnim zadacima (čak i ako ima problema s hrvatskim i stranim jezikom)
- postoje li bilo kakvi postupci koji olakšavaju uspjeh dislektičnog djeteta u svakodnevnom radu u razredu.

Vjerojatno se svi slažemo da su to vrlo važna, ako ne i najvažnija pitanja. Srećom na neke od njih već imamo pozitivne odgovore, no provedbe pozitivnog pristupa na razini svih škola i uključivanje sve djece kojoj je potreban individualan poticaj za njihovo učenje, zdravlje, odrastanje i ljudsko oblikovanje, još traži mnoge napore.

Nemojmo odustati! Mnogi učitelji i roditelji trebaju našu pomoć! Nadamo načine da dođemo do njih.

Nada Lovrić, prof. psiholog

Suradnja sa stručnim aktivom logopeda i defektologa-stručnih suradnika osnovnih škola

Na inicijativu predsjednice aktiva logopeda osnovnih škola prof. Željke Butorac, krajem veljače je u OŠ Nikole Tesle, održano predavanje o dijagnostici i terapiji dislektičnih poremećaja. U konstruktivnoj je raspravi i ugodnoj atmosferi izneseno mnoštvo iskustava logopeda zaposlenih u osnovnim školama grada Zagreba.

Raspoloživo se vrijeme činilo nedostatnim za sagledavanje, komentar i stručnu raspravu o velikom broju stručnih pitanja i dilema, vezanih uz dijagnostičke i terapijske postupke u radu s djecom koja pokazuju navedene poteškoće. Ostaje nam u sjećanju velik broj zanimljivih iskustava i prijedloga koja su sudionici međusobno razmijenili. Neka najčešće surađuju s učiteljima (51 %), stručnom službom škole (36,5 %), zatim roditeljima (5%) i drugim logopedima (5%) te školskim liječnikom (2,5%).

Informiranost učitelja o navedenim poteškoćama, primjenjujući skalu 1 do 5, gdje 1 znači lošu, a 5 odličnu informiranost, procijenjena je prosječnom ocjenom 2,8.

Prema mišljenju ispitanih postojeće bi se stanje moglo unaprijediti kroz:

- akademsku edukaciju učitelja o disleksiji i disgrafiji tijekom školovanja,
- permanentno stručno usavršavanje učitelja i roditelja o navedenim poteškoćama
- usklađivanje obrazovnih programa s razvojnim mogućnostima djece pojedinog uzrasta kao i međusobno povezivanje programa različitih obrazovnih područja.

Od ostalih razmišljanja navodimo i prijedlog o potrebi opće senzibilizacije za poteškoće i probleme kojima se tijekom svog školovanja susreću djeca koja imaju poteškoće na planu čitanja i

od tih razmišljanja navedena su u anketi koju smo na kraju primijenili.

U rješavanju stručnih pitanja vezanih uz školski tretman učenika koji pokazuju poteškoće čitanja i pisanja, logopedi suradnici u školama

pisanja, a što se, čini nam se, odnosi na širu društvenu osviještenost o navedenim poteškoćama. Često se navodi spoznaja o potrebi timske suradnje te nužnost da svaka škola ima logopeda i psihologa u sklopu stručne službe škole, što je za sada više iznimka nego pravilo. Spominje se potreba za unaprijeđenjem prostora kao i sredstava za rad te boljom organizacijom stručnog rada, u čijem sklopu se navodi i potreba uvođenja produženog stručnog postupka kao oblika pomoći u prevladavanju školskih poteškoća. Na kraju, zanimljiv je prijedlog o potrebi uže suradnje Ministarstva prosvjete s učiteljima i stručnim suradnicima škola, kroz redoviti stručni i savjetodavni rad, kako bi svi čimbenici i sve faze odgojno- obrazovnog procesa bile međusobno povezane i usklađene. Budući da je smislenost i djelotvornost naših nastojanja, ono što je na planu motivacije, zajedničko učenicima i učiteljima, oni ne smiju biti manje važni od programa koji su često sami sebi svrha. Sa svim mogućim posljedicama na učenje i ponašanje učenika.

Sanja Jusufbegović, prof. psih.
Miroslava Šoštarić-Peklar, prof. psih.

HUD
Hrvatska udruga za disleksiju
Kušlanova 59a
10000 Zagreb

tel: 01/2338-022, fax: 01/2329-950
091/568-1009
(dežurstvo srijedom od 18 do 19 sati)

žiro račun 2390001-11-00134271

web stranica: www.hud.hr
na kojoj postoji forum gdje možete uputiti svoja pitanja

BILTEN IZDAJE:

Hrvatska udruga za disleksiju
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Kušlanova 59a
Urednica: Stanislava Leljak-Turžanski, predsjednica
Uredništvo: Karmela Krušlin, dopredsjednica
Gordana Baričević   Nada Lovrić
Emica Farago   Ljiljana Petrovski
Ana Kalčić   Maja Rački
Mirjana Lenček-Vancaš
Izlazi 2 puta godišnje. Naklada 500 primjeraka.

BILTEN JE BESPLATAN!

Međunarodna savjetovanja:

27-29 June   *Multilingual and Cross-Cultural Perspectives on Dyslexia*
Washington D.C.   Sponsored by The International Dyslexia Association
The British Dyslexia Association
The European Dyslexia Association
CONTACT: Email(USA): dnies@interdys.org

14-16 August   *Policy on Dyslexia*
Uppsala, Sweden   European Dyslexia Academy for Research and Training
Dyslexia **CALL FOR PAPERS by 15 January 2002**
CONTACT: Email: kongress@ukkab.se
and website: www.psyk.uu.se/edart/

19-21 September   *Legasthenie und Rechenstorun: Neue Wege in die Zukunft – Aktuelle Ergebnisse aus Praxis und*
Freiburg, Germany   *Forschung*
14th Congress of Bundesverband Legasthenie e.V.
CONTACT: Karin Brunger
Email: ka.battip@gmx.de
The EDA will also hold a special series of lectures during the conference on the theme of:
Dyslexia in Germany's Neighbouring countries

All Europe   *1st All European 'Dyslexia Week'*
28 October – 2 November   Organised by the European Dyslexia Association across Europe as part of East-West programme of
joint Awareness and Intervention for dyslexic people.
CONTACT: Prof. Marta Bogdanowicz⁶ -
Email: psymbg@univ.gda.pl